

נוכח איראן גרעינית: יתרונותיה של מדיניות העמימות הישראלית

אדם רז

התקדמותה של איראן במסלול הגרעיני מציבה לפני מדינת ישראל קשיים רבים במישור המדיני, הצבאי והאסטרטגי. סוגיה מרכזית העולה מתהליך "התגרענותה" של איראן, הגם שאין היא זוכה להתייחסות פומבית רבה, היא שאלת העמימות הגרעינית שנוקטת ישראל.¹ שאלה שתעמוד לפני מקבלי ההחלטות – אם אכן תהיה בידי איראן יכולת גרעינית כלשהי – היא: האם ישראל צריכה לעשות שינויים במדיניות העמימות הגרעינית ואולי אף לבטל אותה, ולאמץ במקומה הרתעה גרעינית גלויה.

המאמר הנוכחי מתמקד ב"יום שאחרי" התגרענותה של איראן ועוסק בסוגיית היתכנותה של יציבות אזורית בין ישראל לאיראן רק מנקודת המבט של מדיניות העמימות הגרעינית. לפיכך נושאים כמו האפשרות ליציבות גרעינית בין המדינות באמצעות הסכמי בקרת נשק מסוג "אי שימוש לראשונה" (No first use) בנשק גרעיני ואחרים, אינם נידונים, גם אם יוזכרו בהקשרים שונים. יש לציין, שהדיון על יציבות גרעינית בין המדינות, באמצעות הסכמי בקרת נשק שמטרתם העיקרית היא מניעת הידרדרות צבאית העלולה להוביל לשימוש בנשק גרעיני, נוגעת – בכל מקרה שניתן לעלות על הדעת – בלב ליבה של מדיניות העמימות. בעוד שכותב שורות אלה חושב שהסכמי בקרת נשק ניתנים ליישום – מבחינה תיאורטית – תוך שמירה על מדיניות העמימות, זו שאלה שכרגע אין לה תשובה ברורה האם בכדי להגיע לשלב הדיונים של הסכמי בקרת נשק (כגון "אי שימוש לראשונה"), ישראל תוכל למנוע דיון על מדיניותה הגרעינית.

נקודת המוצא במאמר זה היא התרחיש שלפיו יש לאיראן יכולת גרעינית, והעמדה המוצגת בו היא, שגם לנוכח מציאות כזאת צריכה ישראל להמשיך את מדיניות העמימות שלה. תחילה יוצגו עמדות בעד ונגד הרתעה גרעינית גלויה,

תלמיד מחקר לתואר שלישי בחוג למדע המדינה, אוניברסיטת תל אביב

ולאחר מכן תידון השאלה, האם יתרונותיה של מדיניות העמימות עודם תקפים ב"יום שאחרי".

הוויכוח על מדיניות העמימות הגרעינית

ראשיתה של מדיניות העמימות של ישראל בראשית שנות השישים של המאה ה-20 והיא מגולמת בהכרזה ש"ישראל לא תהיה הראשונה להכניס נשק גרעיני למזרח התיכון".² לא רק על טיבה של מדיניות זו יש מחלוקת, אלא גם על אופן התהוותה.³ יגאל אלון, שהיה ממובילי הקו המדיני שהתנגד לביסוס הרתעה גלויה על הפוטנציאל הגרעיני, הכריז: "ישראל גם לא תהיה השנייה" להכניס נשק גרעיני למזרח התיכון.⁴ את הכרזתו של אלון אפשר לפרש בשני אופנים:

א. ישראל מוכרחה להימצא במרחק קצר ביותר מרכישת יכולת גרעינית מוצהרת, ולפיכך אם מדינה ערבית תתחמש בנשק שכזה – לא תישאר ישראל מאחור (לאחר זמן היו מי שפירשו את ההכרזה של אלון כאילו ישראל שומרת "פצצה במרתף", כלומר לישראל יש הידע הטכנולוגי לייצור פצצה גרעינית אולם אין לה אופציה לשימוש מיד).

ב. ישראל לא תתיר לאף מדינה במזרח התיכון להתחמש בנשק גרעיני: שורשיה של 'דוקטרינת בגין' לפיה מדינת ישראל לא תאפשר לאף מדינה עוינת באזור לרכוש יכולת טכנולוגית גרעינית היכולה להיות מנוצלת לשימושים צבאיים.⁵

שני הפירושים יכולים לדור יחדיו שכן "אלון ראה בגירעון הסכסוך אסון ממדרגה ראשונה, ודיבר על כך שאם יש סכנת חורבן בית שלישי היא קיימת רק מצד זה, מהכנסת הנשק הגרעיני".⁶

על אף הערפול המכוון העוטף את הדיון הפוליטי בסוגיה, התגלו לאורך השנים עמדות שונות ומנוגדות בחוגים הפוליטיים בישראל בעניין יתרונותיה וחסרונותיה של מדיניות העמימות, ורובו של הדיון התקיים כדיון אקדמי ופובליציסטי. על אף כמה סימנים ל"חוסר נחת" ממדיניות זו בקרב חלקים בפוליטיקה הישראלית לאורך השנים, מדיניות העמימות עמדה ועומדת על כנה ולא חלו בה שינויים. על אף לחץ ציבורי ופוליטי לדיון בנושא (בעיקר מהמפלגות הערביות) קיימת הסכמה בת כחצי מאה, המעגנת את מדיניות העמימות.⁷

מדיניות העמימות עמדה ועומדת על כנה ולא חלו בה שינויים. על אף לחץ ציבורי ופוליטי קיימת הסכמה בת כחצי מאה, המעגנת מדיניות זו

אין ספק שמדיניות העמימות היא פיקציה דיפלומטית.⁸

המדיניות היא פיקציה מכיוון שלצמרת מקבלי ההחלטות בעולם אמונה של ישראל יש כושר גרעיני; והיא דיפלומטית מכיוון שיש לה משקל של ממש בשדה הפוליטי הבינלאומי (הסכמים בינלאומיים, ועידות, שיחות שלום וכדומה). ואולם הערפול

בסוגיה הוא רכיב חשוב בהרתעה הישראלית, ובצדק ציין העיתונאי והפרשן הצבאי זאב שיף, שמדיניות העמימות זכאית לפרס ישראל לביטחון.⁹

עמדות ניציות באשר לגרעין

המתנגדים למדיניות העמימות בקרב הפרשנים והחוקרים ממליצים זה שנים רבות לבטלה ולאמץ במקומה הרתעה גרעינית גלויה. מקצתם מציעים לישראל לעשות זאת לטובת חיזוק הביטחון הלאומי.¹⁰ אחרים משלבים סלידה מוסרית מהנשק הגרעיני עם פורמליזם דמוקרטי (הפרויקט אינו בפקוח גלוי, אופן קבלת ההחלטות אינו שקוף). יש פרדוקס בטעונו, שכן רוב המשתייכים לגישה השנייה, המעוניינים לעבור לשלב הפירוז הגרעיני, מוכנים להכניס את האזור לעידן הגרעיני כשלב מקדים. כלומר, הם טוענים שעל המזרח התיכון לעבור שלב של הרתעה גרעינית גלויה לפני שהוא יעבור לשלב הפירוז.¹¹

ה"נצים הגרעיניים" מעלים כמה טעונו לטובת הרתעה גלויה:

- א. למרות מדיניות העמימות הגרעינית, ישראל נחשבת מעצמה גרעינית כך שאסטרטגיה של הרתעה גלויה לא תחולל שינוי בדימוי של ישראל בעיני המדינות במזרח התיכון. אלה כבר רואות בישראל מדינה גרעינית לכל דבר.
- ב. הרתעה גרעינית גלויה תוביל לחיזוק כושר העמידה הפנימי של ישראל ותפחית את החרדה מפני מתקפה קונבנציונלית ערבית.
- ג. מדיניות העמימות אינה מונעת הופעת נשק גרעיני במזרח התיכון. ראייה לכך – הפרויקט העיראקי, הלובי, הסורי והאיראני.
- ד. אסטרטגיה של הרתעה גלויה תוביל להפחתת תקציב הביטחון המופנה לחיזוק הכוחות הקונבנציונליים.
- ה. כהמשך לסעיף הקודם: התלות של ישראל בנשק ובמימון אמריקני תיחלש.
- ו. הרתעה גרעינית גלויה הופכת את התהליכים הקשורים לסוגיה הגרעינית (הביורוקרטיים, הכלכליים, הצבאיים ועוד) לשקופים יותר, ולפיכך – לדמוקרטיים יותר.

מחייבי ההרתעה הגרעינית המוצהרת נוטים לקבל את האפשרות של יציבות גרעינית מול איראן, וכך הם נוטים להשלים עם הפרויקט הגרעיני של איראן. יש בהם התומכים במפורש ביצירת מאזן גרעיני העדיף בעיניהם מחוסר הוודאות (לדבריהם) של המצב הקיים. מלבד האקדמאים התומכים בגישה זו, יש לציין במערכת הפוליטית את עוזי ארד, שבזמן שתיפקד כראש המטה לביטחון לאומי בממשלת נתניהו (שהוקמה ב־2009) וכיועץ ראש הממשלה לביטחון לאומי, בהתייחסו לשאלה בהקשר למצב תיאורטי עתידי, טען כי "מצב של חימוש הדדי [בין ישראל לאיראן] בטוח יותר ממצב של שלום הדדי". לדידו של ארד, "כוח המגן שבידינו צריך להשתכלל ולהיות רב עוצמה, ולהביא לכך שלא יעזו לממש

את היכולת לפגוע בנו. והיה אם יעזו, נגבה מהם את מלוא המחיר, כך שגם הם לא ישרדו". ארד ציין בפירוש, שמצב של מלחמה קרה אזורית עדיף משלום בין ישראל לאיראן, העלול לקרוס בנקל.¹² בעוד שרוב מחייבי ההרתעה הגרעינית הגלויה הם אנשי אקדמיה ופובליציסטיים ולמעט עוזי ארד, רוב מקבלי ההחלטות נמנעים מדיון פומבי בנושא, יש לציין את הוויכוח בין נתניהו לאריאל שרון בסוף שנת 2001. נתניהו, כך דווח בתקשורת, טען כי "יש לבטל את מעטה החשאיות סביב יכולותיה הגרעינית של ישראל אם יתברר שאיראן מתקרבת ליכולת גרעינית".¹³ השאלה אם המערכת הבינלאומית (ארצות-הברית) יכולה להכיל ולהרתיע איראן גרעינית נדונה באינטנסיביות בספרות המקצועית. כיום נראה שהנטייה בפרסומים אלה היא לתמוך באפשרות של יציבות בין ארצות-הברית לאיראן גרעינית.¹⁴ הסוגיה של מאזני הרתעה אזוריים נדונה מעט, ולרוב תוך כדי עקיפת סוגיית העמימות. כהמשך לתפיסתם לאורך השנים, הנצים הגרעיניים תומכים בביטול העמימות במקרה של איראן גרעינית.

בישראל, בעיקר בעיתונות היומית, ראובן פדהצור ולואי רנה ברס,¹⁵ טוענים זה זמן רב שהתשובה להתגרענותה של איראן צריכה להיות "להוציא את הפצצה מהמרתף" (כדברי ברס),¹⁶ מכיוון ש"אפשר לחיות עם איראן" גרעינית (כדברי פדהצור).¹⁷ גם אבנר כהן ו־מרווין מילר טוענים שהגיע הזמן "להוציא את הפצצה הגרעינית הישראלית מהמרתף", אולם טיעוניהם אינם מתחום האסטרטגיה אלא מתחום החשש לדמוקרטיה הישראלית.¹⁸

בארצות-הברית, ברוס רידל, יועצו לשעבר של הנשיא אובמה, התבטא בזכות

חיזוק ההרתעה הגרעינית של ישראל על-ידי שילוב יכולות הגרעין שלה בכוח הגרעיני של ארצות-הברית. בפועל הציע רידל מטרייה גרעינית משולבת של ארצות-הברית וישראל. לדברי רידל: "אם אנו רוצים לגלות יחס רציני באמת להשגת עסקה עם איראן בנושא הגרעיני, ישראל צריכה לצאת מן הארון. מדיניות המבוססת על בדיות ועל סטנדרטים כפולים חייבת להיכשל במוקדם או במאוחר".¹⁹

אם לפני חמש שנים היה אפשר לקרוא, ש"קומץ מומחים שאינם מעזים להזדהות בשמם" מדברים על כך

שאיראן גרעינית תוביל לייצוב האזור, היום השקפה זו רווחת יותר.²⁰

הרגל האחת של מדיניות הגרעין של ישראל היא הערפול המכוון; והרגל האחרת היא הכרזתו של אלון, ש"ישראל לא תהיה השנייה" להכניס נשק גרעיני למזרח התיכון

עמדות יוניות באשר לגרעין

הרגל האחת של מדיניות הגרעין של ישראל היא הערפול המכוון; והרגל האחרת היא הכרזתו של אלון דלעיל, ש"ישראל גם לא תהיה השנייה" להכניס נשק גרעיני

למזרח התיכון. כלומר, ישראל היא שומר הסף מפני כניסת גרעין למזרח התיכון; אין היא חברה במועדון הגרעיני ואין היא מאפשרת לאף מדינה אחרת להיות חברה במועדון הזה. המקרה של הפצצת הכור "אוסיראק" בעיראק בשנת 1981 והפצצת הכור בסוריה (לפי מקורות זרים) בשנת 2007 הם פועל יוצא מובהק של מדיניות הגרעין של ישראל.²¹ כ"שומר סף" ישראל נכשלה כמה פעמים בבלימת המוטיבציה של מדינות באזור להתחיל ולהתקדם במסלול הגרעיני, אבל בסופו של דבר, אף מדינה במזרח התיכון, בזכות מאמציה של ישראל (חוץ מלוב, שעשתה "חזרה גרעינית" – Roll Back), אינה בעלת נשק גרעיני. כמעט חצי מאה של מדיניות עמימות הוכיחה את הגיונה הפנימי: המזרח התיכון לא גורען למרות לא מעט ניסיונות ולחצים בינלאומיים לעשות כן.

במציאות שבה אין אף מדינה גרעינית במזרח התיכון טענו עד כה בעלי עמדות יוניות בנושא הגרעין בזכות שימור מדיניות העמימות:

א. מדיניות העמימות מעניקה לישראל מעמד מיוחד בזירה הבינלאומית, וכל עוד אין הוכחות מובהקות ליכולותיה בתחום הגרעין (למשל ניסוי גרעיני), ישראל אינה מדינה גרעינית על כל המשתמע מכך. שינוי המדיניות יפגע במאמצים הבינלאומיים למניעת תפוצה גרעינית ויזלזל במופגן במדיניות ארצות-הברית להגבלת תפוצה גרעינית, ויפגע בקשריה של ישראל עם ארצות-הברית.

ב. כל עוד ישראל שומרת על מדיניות העמימות הגרעינית היא מסמנת את עצמה כמתנגדת למירוץ חימוש במזרח התיכון. ברגע שישראל מוותרת על העמימות הגרעינית היא פותחת פתח למירוץ חימוש גרעיני אזורי, וכמו נותנת את הסכמתה למירוץ החימוש.

ג. במצב שבו מדינות שונות במזרח התיכון שוקלות (או פועלות) להתחמש בנשק גרעיני, מדיניות העמימות מחזקת את יכולתה של ישראל לנקוט פעולה צבאית או דיפלומטית נגדן. אפשר להניח, שמדיניות של הרתעה גלויה תחליש את הלגיטימציה הבינלאומית לפעולה צבאית של ישראל נגד מדינה הרוכשת יכולת גרעינית.

ד. מדיניות העמימות החלישה את המוטיבציות להתגרענות במזרח התיכון ואפשרה למקבלי

מדיניות העמימות
החלישה את המוטיבציות
להתגרענות במזרח
התיכון ואפשרה למקבלי
ההחלטות במדינות באזור
להימנע מללכת בכיוון
הגרעיני-הצבאי על אף
לחצים מבית

ההחלטות במדינות באזור להימנע מללכת בכיוון הגרעיני-הצבאי על אף לחצים מבית (ציבוריים ופוליטיים). האסטרטגיה הגרעינית של ישראל פעלה אפוא בוויכוח הפנים-ערבי לצד מתנגדי החימוש הגרעיני. מנגד,

הרתעה גרעינית גלויה מצד ישראל תחזק את הכוחות התומכים בפיתוח נשק גרעיני עצמאי.

ה. ההרתעה הגרעינית לא מנעה בעבר מלחמות קונבנציונליות וכן היא לא מנעה טרור. לכן הרתעה גלויה אינה משמשת חלופה לשימור העליונות הקונבנציונלית של ישראל. במקרה של התקפה מוגבלת תזדקק ישראל ליכולתה הקונבנציונלית. וכן, אם יש מדינה נוספת במזרח התיכון בעלת יכולת גרעינית, מדיניות של הרתעה גרעינית גלויה עלולה להחליש את יכולת ההכרעה הקונבנציונלית, שכן יתקיים החשש מפני הסלמה לעימות גרעיני. ועוד, אין כל ודאות בכך שהרתעה גלויה במציאות המזרח התיכון תמנע התרחשויות של מלחמה קונבנציונלית. למעשה, הרתעה גרעינית במזרח התיכון עלולה להוביל למציאות הפוכה מזו שמקווים לה תומכי הגרעין הגלוי: היא עלולה להנציח סכסוכים על-ידי עיקור היכולת להגיע להכרעה קונבנציונלית.

ו. גם במקרה של הרתעה גלויה תזדקק ישראל לסיוע חוץ ולתמיכת ארצות-הברית, שכן עדיין יהיה עליה לשמור על עליונות קונבנציונלית. במצב של הרתעה גלויה ומאזנים גרעיניים אזוריים, ישראל עלולה למצוא את עצמה במצב שהיא נדרשת להוצאות גבוהות יותר בתחום הגרעיני. הסיבה היא, שההוכחה לאיכותה וליציבותה של הרתעה גרעינית גלויה באה לידי ביטוי ככל שמשקיעים יותר משאבים בפרויקט ובאמצעי הלוחמה הדרושים לו. וכן פיתוח טכנולוגיה גרעינית, שימורה ופיתוח אמצעי הרתעה גרעיניים מתקזזים עם פיתוח אמצעי לחימה קונבנציונליים אחרים (או עם פרויקטים טכנולוגיים עתירי משאבים).

המקרה האיראני וישראל: היתכנותו ומשמעותו של מאזן גרעיני

היתרונות שנמנו בזכותה של מדיניות העמימות הגרעינית היו תקפים בחצי המאה האחרונה. האם הם עומדים גם במקרה של איראן גרעינית? האם החסרונות של הרתעה גרעינית גלויה מצדה של ישראל, שצוינו לעיל, אינם מתבטלים במקרה של איראן גרעינית? כמה תרחישים מרכזיים אפשריים במסלול ההתגרענות של איראן: א. איראן מאמצת הרתעה גרעינית גלויה: ברשותה של איראן תהיה בשנים הקרובות כמות מצומצמת של פצצות גרעיניות וראשי חץ לשיגור נשק גרעיני.

ב. איראן שומרת על מדיניות עמימות בכל הנוגע לפרויקט הגרעין שלה בדומה למדיניות העמימות של ישראל.

ג. איראן כמדינת סף גרעינית: איראן אינה עוברת את הסף הגרעיני ושומרת על אופציה למימוש. כלומר, אין לה נשק גרעיני מוכן לשימוש, אך יש בידה כל הציוד והידע הטכנולוגי הנדרשים להרכבה.²²

ד. איראן מייצרת פצצה לניסוי ועדיין אינה שולטת באמצעים להפעלת נשק גרעיני טקטי.

מובן שכל אחד מהתסריטים האפשריים יכול להיות מורכב יותר או להכיל יותר מאפשרות אחת.

יצוינו ארבע אפשרויות עיקריות (בקווים כלליים) מבחינת מדיניות הגרעין של ישראל אם תממש איראן כל אחד מהתרחישים האפשריים שהוצגו למעלה. א. ישראל שומרת על מדיניות העמימות שלה וממשיכה לנקוט מדיניות ערפול בכל הקשור ליכולתה הגרעינית ובכל הקשור למדיניותה הגרעינית.

ב. ישראל מאמצת מדיניות של הרתעה גרעינית מלאה, חושפת את יכולתה הגרעינית ומכריזה על דוקטרינת ההגנה הגרעינית שלה.

ג. ישראל מסתפקת בהכרזה שיש לה יכולת גרעינית, ואיננה מפרטת דבר.

ד. ישראל איננה משנה את מדיניות הגרעין שלה, אבל דוחפת להסכמים אזוריים של בקרת נשק ופירוז כללי של המזרח התיכון מנשק להשמדה המונית.

חסרונה הבולט של אפשרות ד הוא אי-האמון של חלקים גדולים בצמרת הפוליטית הישראלית בהסכמים בינלאומיים, וכן המדיניות הלא מוצהרת שפירוז גרעיני יגיע רק לאחר כמה שנים של שלום כללי במזרח התיכון. ישראל תטען, במידה רבה של צדק, שאיראן לא כיבדה את האמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני

(NPT) שעליו היא חתומה, ולכן אין ישראל יכולה לסמוך על ועידות בינלאומיות ועל הסכמים אזוריים. ועוד, כדי שהסכמי בקרת נשק יבואו לידי ממשות תחויב איראן לחשוף את יכולתה הגרעינית (ומדינות נוספות במזרח התיכון יחשפו את היכולת הלא קונבנציונלית שברשותן). קשה לדמיין מצב שאיראן תהיה שותפה לתהליך של הסכמי בקרת נשק לאחר הפרה בוטה של הסכמים בינלאומיים ולאחר התנגשות ארוכת שנים עם המערב בסוגיית הגרעין. כינון הסכמי בקרת נשק דורש פרק זמן שבו תימצא ישראל במצב מתמשך של חוסר ודאות,

ואפשר בהחלט לעלות על הדעת הפעלת לחצים פנימיים של גורמים פוליטיים (וציבוריים) על מקבלי ההחלטות לאמץ הרתעה גרעינית גלויה בזמן הזה.²³

חסרונה של אפשרות ג, (בדומה לאפשרות ב) בכך שהיא עושה כברת דרך לקראת הכרזה על יכולתה הגרעינית של ישראל. אמנם אין בה חשיפה של היכולת

היתרון היחידי בהרתעה גלויה, מנקודת המבט של יתרון אסטרטגי בעידן הגרעיני, הוא האפשרות של יצירת מאזן גרעיני בין ישראל לאיראן. ואולם יש טעם לשאול, האם "מאזן" שכזה אפשרי

הגרעינית של ישראל, אולם יש בה משום זרז משמעותי להתגרענות של מדינות אחרות במזרח התיכון. מנגד אפשר לטעון, שאי־בהירות בדבר היכולת הישראלית ובדבר דוקטרינת הפעלת הכוח הגרעיני שלה, תחליש את היכולת לכונן הסכמי בקרת נשק אזוריים, ולפיכך תחזק את אי־היציבות.

אפשרות ב, שלפיה ישראל מאמצת הרתעה גרעינית מלאה, מכילה את כל החסרונות שתוארו לעיל בנוגע להרתעה כזו. היתרון היחידי בהרתעה גלויה, מנקודת המבט של יתרון אסטרטגי בעידן הגרעיני, הוא האפשרות של יצירת מאזן גרעיני בין ישראל לאיראן. ואולם יש טעם לשאול, האם "מאזן" שכזה אפשרי. המילה מאזן יוצרת תחושה של מאזניים, כלומר של כוחות שקולים שיש ביניהם שיווי משקל, ולכן זהו מונח בעייתי לתיאור המצב שייווצר בין ישראל לאיראן. השאלה שצריכה להישאל, מנקודת המבט של מדיניות העמימות, אינה האם אפשר לייצב מאזן עם איראן (וכך למנוע מלחמה גרעינית), אלא מה יהיו טיבו ומשמעותו של "מאזן" כזה. גם אם נניח שאפשר לייצב מאזן הרתעה גרעיני אזורי, שיצמצם את החשש ממלחמה גרעינית, יש לשאול כיצד ישפיע מאזן זה על המזרח התיכון; כלומר, האם הוא יהיה יציב מעבר לתחום הגרעיני.

בניתוח התיאורטי לעיל פורטו החסרונות והסכנות הטמונות במדיניות של הרתעה גרעינית גלויה. על אלה יש להוסיף כמה חסרונות ותוצאות אפשריות של הרתעה גרעינית גלויה כלפי איראן.

א. מאזן גרעיני בין ישראל לאיראן, בשונה למשל מהמאזן הגרעיני שהיה בזמן המלחמה הקרה, הוא מאזן שאינו מאוזן ואינו סימטרי. בשל היתרון הגיאוגרפי שיש לאיראן והיתרון ביכולת הגרעינית לטובת ישראל (לאיראן יהיה ארסנל מצומצם של נשק גרעיני), תימצא ישראל במצב תמידי של חשש מפני "מכה ראשונה". לפיכך דילמת הביטחון של ישראל תוביל למצב של "שיגור עם קבלת התרעה" (launch on warning). משמע, מדינה החוששת שאינה יכולה לעמוד ב"מכה ראשונה" (מבחינה אזורית או מבחינת יכולת התגובה הגרעינית שלה) מתומרנת לפעול ראשונה בעקבות חשש גדול שתותקף.

ב. מכיוון שישראל אינה יכולה להרשות לעצמה לספוג פגיעה של נשק גרעיני (בעיקר מבחינה אזורית) אין לה מבחינה אסטרטגית היכולת להחליף מרחב גיאוגרפי בזמן, כלומר לספוג מהלומה גרעינית ולהשיב במכה גרעינית.

ג. הרתעה גרעינית של ישראל כלפי איראן תחליש את היתרון הקונבנציונלי של ישראל ועלולה לעקר את יכולת ההכרעה הקונבנציונלית שלה עקב חשש שפעולה צבאית נרחבת תוביל להסלמה גרעינית (עם איראן או עם צד שלישי, כגון חזבאללה). מכיוון שנגד ארגוני טרור וארגונים תת־מדינתיים

הנשק הגרעיני אינו אפקטיבי, הרתעה גלויה עלולה לייצור סכסוכי גבול בעצימות נמוכה, שיכפו על המרחב מלחמות התשה מבוקרות, המשמרות את הסטטוס־קוו. למעשה, הרתעה גרעינית גלויה עלולה ליצור ניתוק בין הרמות השונות בכושר ההרתעה של ישראל.

ד. הגרעין האיראני לא נועד להרתיע רק את ישראל, אלא יש לו תפקידים נוספים ככלי לכפות הגמוניה איראנית וסטגנציה על המזרח התיכון. מנכ"ל ערוץ אל־ערביה, עבד אל רחמן אל־ראשד, כתב:

'איננו מפחדים מפצצה גרעינית איראנית כנשק. בנשק זה לא ייעשה שימוש צבאי, אלא הוא ישמש כאמצעי לשינוי חוקי המשחק. אנחנו פוחדים ממדיניותה של איראן המשתמשת בכל האמצעים כדי לכפות את קיומה [כמעצמה אזורית], והנשק הגרעיני הוא רק אמצעי לכך. (...) איננו פוחדים מפצצה גרעינית בידי איראן. אנו חוששים מהגיונו של המשטר הנוכחי בטהראן שבזבז את כספי ארצו על חזבאללה, על חמאס, על התנועות הקיצוניות בבחריין, עיראק, תימן ועל האחים המוסלמים ותמך בכל קיצוני האזור. שאיפת משטרו של נז'אד להתרחבות, להגמוניה ולהשתלטות ברורה בשטח, ולשם כך הוא זקוק למטריה גרעינית שתגן עליו מהרתעה של מעצמה [כלשהי]. מדינות המפרץ אשר בנו ערים ומפעלים עצומים על גדת המפרץ יהפכו – עם הימצאותו של נשק גרעיני בידי איראן – לבנות ערובה של גחמות נז'אד וממשלתו הקיצונית'.²⁴

הרתעה גרעינית ישראלית גלויה תחזק את המגמה ממנה מזהיר אל ראשד. המדינות הערביות ובראשן מצרים קוראות לפירוז המזרח התיכון מנשק להשמדה המונית ולא לביטול אסטרטגיית העמימות הישראלית וכניסה של ישראל למועדון הגרעיני. על ההבדל בין השניים עומד עתיד המזרח התיכון כולו. הטענה הנשמעת, לפיה אם תלך ישראל לעבר הקריאה המצרית לפירוז המזרח התיכון בכך שתבטל את אסטרטגיית העמימות שלה היא תרצה את ארצות־הברית ואת מצרים כאחד, ותביא לחיזוק מקומה במערכת הבינלאומית, אין לה שחר. לא רק שהמדינות הללו לא תובעות מישראל את ביטול אסטרטגיית העמימות, אלא שוויתור על אסטרטגיה זו ישרת את אלו המתנגדים לפירוז המזרח התיכון. הרתעה גלויה מול איראן גרעינית לא תייחד עצמה רק מול איראן, אלא גם מול שחקנים נוספים באזור.

ה. איראן תזכה לתחמושת איכותית אם תחדל ישראל ממדיניות העמימות שלה. איראן תוכל לטעון נגד מוסר כפול של הקהילה הבינלאומית כלפיה, ותגדיל במידה רבה את תקפות דרישותיה לבטל את הסנקציות הכלכליות המופעלות כלפיה.

איך אפשר להתמודד עם איראן גרעינית בלי הרתעה גרעינית גלויה?²⁵

תשובה לשאלה זו דורשת דיון רציני והכנות במישורים אחדים. מטרת המאמר הנוכחי להציג הרהורים ראשוניים התומכים בהמשך מדיניות העמימות גם במקרה

של איראן גרעינית. לדעתי, ביטול העמימות ייצור "מאזן" שאין בו שיווי משקל. היטיב לתאר זאת לואי רנה ברס, הטוען בזכות אימוץ הרתעה גרעינית גלויה: "בצעד כזה אולי לא יהיה די כדי להציל את ישראל ממלחמה גרעינית אפשרית עם איראן, אולם אין ספק שהוא יהיה עדיף מדבקות במדיניות שאינה מעשית עוד – של חוסר ודאות מתמשך".²⁶ כלומר, עדיפה מלחמה גרעינית מאשר המשך המדיניות הנוכחית. אולם מעבר לטיעוני האימה של ברס, לא ברור כלל איזו יציבות תיווצר מהרתעה גרעינית גלויה של ישראל. הדינמיקה של יישום הנשק הגרעיני באזור תהיה שונה מהותית מהדינמיקה של דפוסי ההרתעה בין ארצות־הברית לברית־המועצות, בין הודו לסין ובין הודו לפקיסטן. כאמור, יש שתי סיבות מרכזיות להבדל המהותי בדינמיקה במירוץ הגרעיני בין ישראל לאיראן: א. דיס־הפרופורציה בסדרי הגודל של המרחב הגיאוגרפי (למשל יחס הגודל בין איראן או מצרים לישראל) ו־ב. מקורות וטכנולוגיה מצומצמים באזור הנתון שיקשו עד מאוד 'לייצב' מאזן גרעיני; והרי פירוש ה'ייצוב' הינו מתאם בין הצדדים בכמות ואיכות הנשק, מערכות הגנה ומרכיבים נוספים. הדינמיקה שתיווצר מגרעון המזרח התיכון תחזק את המוטיבציה לניסיון להשיג הכרעה מקדימה. הכרעה זו סיכוייה וסיכונה סופיים.

בתסריט ביעותים של התגרענות איראן, יש עדיפות למטרייה גרעינית של ארצות־הברית על פני הסרת העמימות, למרות החשש שמעלה מחויבותה של ארצות־הברית לישראל. נראה אפוא שגם כלפי איראן גרעינית, הביטחון הלאומי וההרתעה של ישראל לא ייפגעו ממדיניות העמימות, וההשערות על עוצמתה הריאלית של ישראל יישארו בעינן.

אסטרטגיית העמימות מוכיחה את יתרונותיה כבר יותר מארבעים שנה בהצלחה רבה. הוכחת ההצלחה טמונה בהיסטוריה של האזור: היא החלישה מוטיבציה של מדינות ערביות באזור להתגרען, וכן ההיבט הגרעיני היה שולי במהלך הסכסוכים בין ישראל לשכנותיה. גם כלפי איראן גרעינית נראה שביטול האסטרטגיה לא יביא לישראל רווח כלשהו.

נקודה אחרונה קשורה למציאות הפוליטית־הכלכלית הנוכחית בישראל. מה תכליתה של הרתעה אם אין מוכנות למימוש הפוטנציאל? ברור שכוחו ההרתעתי של הפוטנציאל הגרעיני מוכיח את עצמו בה במידה שיש נכונות ויכולת לממשו. מוכנות זו אינה ספציפית, אלא מוכחת לאורך זמן ובכך סכנתה התמידית. הרתעה גרעינית גלויה מחייבת מבחינתה של ישראל חימוש "עודף", ועלולה ליצור מציאות של "מלחמה קרה" אזורית. ההיסטוריה של המלחמה הקרה מלמדת,

מדיניות העמימות
החלישה מוטיבציה של
מדינות ערביות באזור
להתגרען, וכן ההיבט
הגרעיני היה שולי במהלך
הסכסוכים בין ישראל
לשכנותיה

ששתי המעצמות התחמשו בכמויות עצומות של נשק גרעיני, הרבה מעבר לנדרש מבחינת כוח אש אופרטיבי, וזאת כדי לשמור על שיווי משקל גרעיני בין המדינות.²⁷ אפשר להניח, שאם הסכמים אזוריים או בלעדיהם, הרתעה גרעינית גלויה תחזק את המוטיבציה להצטייד בכמויות גדולות מהנדרש של נשק גרעיני כדי לשמור על עליונותה הגרעינית של ישראל (ביחס לנחיתותה הגיאוגרפית). אבל מאזן גרעיני בין השחקנים אינו מונע את המשך המירוץ הגרעיני, אלא הוא מבטיח פיתוח וחימוש המדינות על חשבון הכלכלה הלאומית לטובת שימור ההרתעה הגרעינית.

הערות

- 1 דיון ראשוני על התמודדות עם איראן בעלת נשק גרעיני (הנוגע במעט בנושא העמימות הגרעינית) ראו: יחזקאל דרור, "התמודדות עם איראן בעלת נשק גרעיני", בתוך: אלכס מינץ, לסלי טריס וענבל הקמן (עורכים), **סימולציה בנושא איראן: היום שאחרי, תובנות והמלצות למדיניות**, בית ספר לאודר לממשל, דפלומטיה ואסטרטגיה, המרכז הבינתחומי הרצליה, מאי 2011, עמ' 13–19.
- 2 דיון מפורט בנושא מדיניות העמימות ראו: יאיר עברון, **הדילמה הגרעינית של ישראל**, יד טבנקין, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב 1987.
- 3 חלק מהספרות בנושא מוזכרת בציטוטים במאמר ובהפניות בהערות. יש הרואים במדיניות העמימות הישג ניכר, ולעומתם יש הטוענים שהעמימות נולדה "באלתור ובלא תכנון או מחשבה מוקדמת". אייל זיסר, "שלום לעמימות", אתר וואלה, 12 באפריל 2010. אחרים, דוגמת ראובן פדהצור, טוענים שאסטרטגיית העמימות היא "פיקציה המעוררת גיחוך", במאמרו "קץ לעמימות הגרעינית", **הארץ**, 7 במאי 2010.
- 4 על מדיניותו של אלון ראו: יאיר עברון, "יגאל אלון והסוגיה הגרעינית", בתוך: מוקי צור, יגאל וגנר ואדם רז (עורכים), **לקראת הימים הבאים: לדרכו של יגאל אלון**, בית יגאל אלון, גינוסר 2009, עמ' 295–304.
- 5 דנה פרייזלר, **מדיניות המניעה הגרעינית של ישראל**, עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב, 2004.
- 6 יגאל וגנר, "פוליטיקה ואידיאולוגיה במחלוקת על ארץ ישראל ה'שלמה'", בתוך: אדם דורון (עורך), **מדינת ישראל וארץ ישראל**, בית ברל 1988, עמ' 175.
- 7 מלבד משה דיין, שדיבר בזכות הרתעה גרעינית גלויה, אפשר לציין בשנים האחרונות את יוסי שריד וזהבה גלאון. האחרונה, באופן בולט במיוחד, אמרה בריאיון לרדיו ערב יציאתו של ראש הממשלה אהוד אולמרט לגרמניה בנושאים הקשורים לחימוש וביטחון: "ידוע לכול שישראל מחזיקה בנשק גרעיני וכי יש לחשוף זאת ולהפסיק עם מדיניות העמימות". **News1**, 12 בדצמבר 2006. ראו בהמשך, במאמר זה, את דבריו של ראש הממשלה, בנימין נתניהו.
- 8 את המושג טבע יאיר עברון. ראו: יאיר עברון, "הגרעין וגבולות הדיון הציבורי", **פוליטיקה**, המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס, גיליון 13, (חורף 2005).
- 9 דבריו של שיף מובאים בתוך ספר הסיכום של כנס הרצליה. עוזי ארד (עורך), **"מאזן החוסן והביטחון הלאומי"**, כנס הרצליה, ידיעות אחרונות, 2001, עמ' 246.
- 10 ראו: שי פלדמן, **הרתעה גרעינית לישראל**, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב ועם עובד 1981; שלמה אהרונסון, **נשק גרעיני במזרח התיכון**,

- כרך א, אקדמון, ירושלים 1994. עם השנים שינה שי פלדמן את דעתו בנושא ההרתעה הגרעינית. ראו למשל מאמרו "לשמור על העמימות", **הארץ**, 20 בספטמבר 1998.
- 11 נציג בולט של אסכולה זו הוא אבנר כהן, **ישראל והפצצה**, שוקן, תל-אביב וירושלים 2000. וכן: מאיר פעיל ומנחם ברבש, "אימת הגרעין", **הארץ**, 1 בינואר 1998; Avner Cohen and Marvin Miller, "Bringing Israel's Bomb Out of the Basement", *Foreign Affairs*, September/October 2010.
- 12 ארי שביט, "היועץ לביטחון לאומי, עוזי ארד, מאשים את שרון ואולמרט בהפקרת ישראל לגרעין האיראני", **הארץ**, 10 ביולי 2009.
- 13 שמעון שיפר, "דו קרב גרעיני בין נתניהו לשרון", **ידיעות אחרונות**, 7 בספטמבר 2001.
- 14 ג'פרי קמף ממרכז ניקסון (Nixon Center) טוען, ש"ארצות-הברית תצטרך ללמוד לחיות עם האפשרות של איראן גרעינית ולעצב מדיניות הרתעה שתהיה אפקטיבית נגד האיומים הפוטנציאליים הקשורים בפצצה האיראנית". לדעת קמף, על ארצות-הברית ללמוד כבר היום לעבוד עם איראן גרעינית למען ביטחונם של כל השחקנים הקשורים לסוגיית איראן. ראו: Geoffrey Kemp, **U.S. and Iran, The Nuclear Dilemmas: Next Step**, The Nixon Center, April 2004.
- שארצות-הברית תוכל להכיל איראן גרעינית. ראו: Kenneth Pollack and Ray Takeyh, "Talking on Tehran", *Foreign Affairs*, March/April 2005. תקייה יחד עם ג'יימס לינדסי טענו, שאיראן גרעינית דווקא תוכל לתרום ליציבות האזור: James Lindsay and Ray Takeyh, "After Iran Gets the Bomb", *Foreign Affairs*, March/April 2010. ג'ורג' פרקוביץ' ממכון 'קרנגי' טוען שאם איראן תרכוש יכולת גרעינית, על המערב לנקוט אחת משתי הפעולות: לדרוש ממנה – באמצעים שונים – לבצע Roll Back, לחזור בה מפרויקט הגרעין שלה עד השלב שבו היא תיחשב מדינה לא גרעינית. הפעולה האחרת היא, ש"העולם יכול לאמץ לעצמו את הסטטוס החדש של איראן ולבקש מודוס ויונדי באמצעות הרתעה, הכלה ודיפלומטיה". ראו: Henry D. Sokolski, Patrick Clawson, eds., *Getting Ready for a Nuclear-Ready Iran*, Carlisle, Strategic Studies Institute, 2005, Chapter 8. גם לדעת סוקולסקי וקלאוסון, איראן גרעינית רחוקה מלהוות בעיה בלתי פתירה למערב, ושאיף "המקרה הגרוע ביותר" ניתן לפתרון.
- 15 ראש "פרויקט דניאל", קבוצה בלתי תלויה של מומחים לביטחון ואסטרטגיה מישראל ומארצות הברית, שדנו באיומים על הביטחון הלאומי מצד שחקנים שונים במזרח התיכון. פרויקט דניאל הוקם בתחילת שנות ה-2000 והיה קבוצת מחקר בלתי תלויה של מומחים לביטחון ואסטרטגיה, שדנה בהיבטים שונים של ביטחון ישראל. עיקר הדגש של הפרויקט הופנה לאיומים באמצעות נשק בלתי קונבנציונאלי על ישראל ועל ההיערכות הרצויה מבחינתה של ישראל. הדו"ח הראשון של הפרויקט הוגש בשנת 2003 לראש הממשלה אריאל שרון ופורסם לאחר כשנה. בסוגית ההרתעה הגרעינית הישראלית כתב יושב ראש הפרויקט, לואי רנה ברס, במאמר שמסכם את פעילות הפרויקט: "מאחר שהדו"ח של 'פרויקט דניאל' קבע את הצורך בדוקטרינה ישראלית מורחבת של מניעה מקדימה, משמעותה של הקביעה בזכות עמימות גרעינית, הייתה כי על ישראל להוציא מיד את הפצצה מן 'המרתף' אם מכל סיבה שהיא, לא תצליח ישראל לנצל את הדוקטרינה המומלצת של מניעה מקדימה". לואי רנה ברס, "מבט לאחור על 'פרויקט דניאל' במלאת חמש שנים לכתיבתו", **נתיב**, כרך 21 (2008), עמ' 90–99. כלומר, אם איראן רוכשת יכולת גרעינית, על ישראל לבטל את מדיניות העמימות שלה.
- 16 לואי רנה ברס, "להוציא את הפצצה מהמרתף", **הארץ**, 6 במרס 2009. מאמר אחר של ברס יחד עם ג'ון צ'יין ממשיך באותו הכיוון: "לחיות עם איראן גרעינית", **הארץ**, 24 ביוני 2011.

- 17 ראובן פדהצור, "אפשר לחיות עם איראן", **הארץ**, 18 בפברואר 2009.
- 18 ראו מאמרם של כהן ומילר, לעיל הערה 10.
- 19 Bruce Riedel, "If Israel Attacks", *The National Interest*, September-October 2010.
- 20 יוסי מלמן, "קיסינג'ר נורא מודאג", **הארץ**, 28 ביולי 2005.
- 21 כותב שורות אלה חושב שמלבד הפגיעה בפרויקט הגרעיני הסורי, ההפצצה בסוריה – שבעקבותיה לא באה שום התבטאות פומבית בצמרת הסורית – כוונה גם כלפי איראן. כלומר, 'איתות' לצמרת האיראנית שישאל לא תסבול את התגרענותה ותגיב במידת הצורך באופציה צבאית.
- 22 השר לעניינים אסטרטגיים, משה (בוגי) יעלון, התייחס לדבר בהרצאתו, "איראן כמדינת סף גרעינית: משמעויות גלובליות, אזוריות ובראית ישראל", **כנס הרצליה**, פברואר 2010. ראו: www.herzliyaconference.org/_Uploads/3123bugil.doc
- 23 על דעת הקהל בישראל בסוגיות הנוגעות לגרעין האיראני ראו: יהודה בן מאיר, "מה אומר העם: ממצאי סקר דעת קהל בנושאי ביטחון", **מבט על**, גיליון 114, המכון למחקרי ביטחון לאומי, 14 ביוני 2009.
- 24 ממר"י, 24 בפברואר 2010. פורסם ב-**אל שרק אל אווסט**, לונדון, 21 בפברואר 2010.
- 25 לדיון שמסקנותיו הפוכות לגמרי ממסקנותיי ראו: ראובן פדהצור (עורך), **הפצצה האיראנית והמדיניות הישראלית**, המכללה האקדמית נתניה, המרכז לדיאלוג אסטרטגי, 2005, עמ' 18–22. בעמודים האחרונים יש אפילו שכתב ראובן פדהצור לדיון שהשתתפו בו כמה מומחים לביטחון, ובו הוא מסביר את הנחיצות בשינוי מדיניות העמימות. לדידו של פדהצור, מדיניות העמימות מותירה יותר מדי "שטחים אפורים", המסכנים את ביטחונה של ישראל. כן סבור פדהצור, שישאל ואיראן יכולות לאמץ את הדגם של המאזן הבין-גושי: "ההרתעה הזאת צריכה לכלול הבהרות ברורות לגבי הקווים האדומים שבחצייתם מסתכנים האיראנים בתגובה גרעינית ישראלית. כך, לדוגמה, יובהר כי איתור של כל טיל המשוגר מאיראן לכיוון מערב פירושו, מבחינתה של ישראל, שיגור של טיל גרעיני איראני לעברה. במקרה כזה לא ימתנו בישראל לראות היכן הטיל יפגע והאם הוא מצויד בראש גרעיני, לא יעשה כל נסיון ליירטו, אלא באופן אוטומטי תצא לפועל תגובה ישראלית שתכלול פגיעה גרעינית במטרות מרכזיות באיראן, כגון טהרן, טברیز, קום אספהאן וכיוצא באלה מטרות. הבהרה כזאת תעמיד את האיראנים בפני הצורך להחליט האם פגיעה והרג כמה עשרות אלפים של אזרחי ישראל שווה את תשלום המחיר של הריסתה של המדינה האיראנית המודרנית, החזרתה לימי הביניים ואובדן חיי מיליונים מאזרחיה. ספק אם ישנו אינטרס לאומי איראני המצדיק מחיר כה גבוה, כולל האפשרות לקפד חייהם של אזרחי 'השטן הקטן'".
- 26 לואי רנה ברס, "להוציא את הפצצה מהמרתף", **הארץ**, 6 במרס 2009.
- 27 רוברט מקנמרה, מזכיר ההגנה בממשלים של קנדי וג'ונסון, הסביר שהחימוש הגרעיני המסיבי – שיש שטענו נגדו שהוא 'בלתי מרוסן' – היה דווקא אחד הגורמים הממתנים מכיוון שהוודאות של ההשמדה הטוטלית הפכה את המלחמה הגרעינית לבלתי אפשרית. ראו: Robert S. McNamara, *The Essence of Security*, Great Britain, 1968, pp. 51-68.